

ПРО СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ГОСПОДАРСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Кундицький О.О.

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18*

У даній статті розглядається вітчизняний досвід страхування депозитів фізичних осіб. Автор дає загальну оцінку діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, як основного елементу системи страхування депозитів в Україні. Також у статті даються рекомендації, які на думку автора покращать існуючу систему страхування депозитів

Ключові слова: депозити, страхування, гарантія, вклади.

На сьогоднішній день в банківському секторі однією з найболючіших проблем є захист інтересів вкладників, особливо найбільш незахищених з них - фізичних осіб. Найбільш вагомим є аспект гарантування вкладів. Слід зауважити, що досить часто має місце обмеженість можливостей оцінки ступенів ризику таких операцій. Саме тому в країнах із розвинутими ринковими відносинами розробляються механізми, які захищають вкладників від інвестиційного ризику. До них можна віднести систему страхування банківських депозитів. Основним ефектом системи страхування депозитів є попередження банківської паніки і відтоку депозитів.

Дослідженням питання функціонування ефективної системи страхування депозитів (ССД) займалися багато вітчизняних науковців. Серед них можна виділити М. Алексеєнка, О. Барановського, Н. Бондара, С. Власовича, А. Вожжова, В. Огієнка, С. Смовженко, Р. Тиркала, Н. Уманціва, О. Ходарчука та інші. На сьогодні серед безлічі теоретичних розробок і практичних рекомендацій щодо функціонування системи страхування депозитів практично немає загальної її оцінки діяльності в Україні. Тому дана стаття буде присвячена загальному аналізу діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), як основного елементу системи страхування депозитів в Україні.

В Україні до 1995 року страхування вкладів здійснювалося в обмеженому обсязі. Формально ці обсяги визначалися Законом України "Про банки і банківську діяльність" від 1991 року. В ньому було записано, що держава гарантує захист цінних паперів і вкладів в Ощадному банку України. Цей закон передбачав, що банками для забезпечення надійності вкладів створюється міжбанківський фонд страхування депозитів; порядок його створення встановлюється Національним банком України.

З метою створення цілісної системи страхування депозитів населення в банках України, починаючи з другої половини 1995 року, Національним банком

проводилась робота з розробки положення про міжбанківський фонд обов'язкового страхування вкладів фізичних осіб. НБУ розробив та ввів у дію з 1 липня 1997 року Тимчасовий порядок формування комерційними банками фонду страхування вкладів фізичних осіб за рахунок придбання ними державних цінних паперів та передачі їх на зберігання НБУ.

НБУ підготував також проект Указу Президента України про заходи щодо захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків. Паралельно з цим Національним банком було проведено роботу з підготовки законопроекту про фонд страхування вкладів фізичних осіб. У роботі над цим документом із фахівцями НБУ тісно співпрацювали спеціалісти-консультанти Фонду Сороса. Цей законопроект було внесено до розгляду в рамках заходів Світового банку.

З 10 жовтня 1998 року набрав чинності Указ Президента № –996/98 “Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України”. Згідно з цим Указом із Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відшкодовували суми в розмірі вкладу, але не більше 500 гривень (сума еквівалентна 100 амер. доларів) кожному вкладнику комерційного банку, який сплачує збори і платежі до цього фонду. Сума відшкодування становила саме 500 гривень тому, що саме таким був середній обсяг вкладу фізичної особи на момент підписання указу. До речі, ним було передбачено (у разі зміни тенденції розвитку ринку ресурсів, залучених комерційними банками від вкладників) поступово збільшувати суму відшкодування [8, 40].

На виконання Указу Президента Кабінетом Міністрів України та Національним банком України 21 січня 1999 року була прийнята спільна Постанова за № 70, якою затверджувалось “Положення про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб”.

25 січня 1999 року Правління НБУ ухвалило Постанову № 29 “Про перерахування комерційними банками на рахунок Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, відкритий у НБУ, початкових зборів”.

Відповідно до цієї Постанови упродовж 30 днів від дня її підписання усі комерційні банки, що мають ліцензію на залучення вкладів населення, повинні були перерахувати початковий збір до Фонду у розмірі 1% від зареєстрованого статутного капіталу. Загалом ця сума становила 19132 тис. грн. (учасники – 140 банків). Ще 20 млн. грн. у цей же термін було внесено НБУ як представником держави. За місяць після перерахування внесків Фонд розпочав виконувати свої функції.

Однак Національний банк вирішив на деякий час частково зберегти старий механізм страхування вкладів населення. До 1 січня 1999 року гарантією повернення вкладів фізичних осіб були заблоковані в кожному банку на депозитному рахунку в НБУ державні облігації, що за номінальною вартістю становили 16,5% від обсягу залучених депозитів. Причому, вони враховувались також при розрахунку нормативів обов'язкових резервів. Проте, такий вид гарантування швидше сприяв вирішенню проблеми поповнення державного бюджету шляхом адміністративного розміщення серед банків додаткової кількості ОВДП, аніж захисту інтересів вкладників. З початком нового року НБУ скасував врахування цих ОВДП при виконанні резервних вимог, однак залишив облігації заблокованими.

Згодом був розроблений проект перехідного порядку формування банками коштів для гарантування вкладів населення за рахунок ОВДП на період до повного

сформування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Передбачалося, що ОВДП з цього резерву будуть розблоковуватися поетапно. Упродовж 1999 року планувалося довести обсяг заблокованих ОВДП до 8% від суми залучених депозитів, у 2000 році – до 6%, у 2001 році – до 4%, а приблизно у 2004 році – взагалі розформувати цей резерв. Таким чином, можна сказати, що в цей час в Україні діяла подвійна система захисту вкладів населення. А якщо врахувати, що 10% від обсягу депозитів фізичних осіб банки мусіли резервувати власне грішми як обов'язковими резервами, то система захисту буде вже потрібна.

Основним нормативним документом ФГВФО було Положення "Про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів вкладникам комерційних банків у разі їх ліквідації" затверджене постановою Правління НБУ №8 від 11.01.2001 р. [8, 41].

Однак, недосконалість існуючого законодавства призвела до необхідності прийняття Закону України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб", який вийшов 20 вересня 2001 року. Згідно з цим законом фонд є державною спеціалізованою установою, економічно самостійною юридичною особою, яка не має на меті одержання прибутку [5].

Коротко розглянемо основні положення вітчизняного законодавства у сфері гарантування вкладів.

По-перше, в Україні страховий захист поширюється лише на вклади фізичних осіб. Законом України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб" від 20 вересня 2001 року № 2740-111 вклад (депозит) визначається як кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які відповідно до законодавства розміщені вкладником на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку на іменних рахунках у банку – учаснику (тимчасовому учаснику) Фонду чи залучені таким банком у формі випуску (емісії) іменних ощадних (депозитних) сертифікатів і підлягають виплаті вкладнику згідно із законодавством України та умовами договору.

По-друге, відшкодуванню підлягають як гривневі вклади, так і вклади, розміщені в іноземній валюті. Відшкодування вкладів в іноземній валюті відбувається у національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним (обмінним) курсом Національного банку на день настання недоступності вкладів.

По-третє, Фонд гарантує кожному вкладнику банку - учасника (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладом, в тому числі відсотки, в розмірі вкладів надень настання їх недоступності, але не більше 150 000 грн. Варто зазначити, що вклади, залучені банком після переведення його до категорії тимчасових учасників Фонду, не відшкодовуються.

По-четверте, розмір гарантованої суми відшкодування за вкладом встановлюється на одного вкладника, а не на депозит у банку, що відповідає вимогам Директиви 94/19/ЄС. Якщо вкладник має вклади у кількох банках, які в подальшому реорганізувалися шляхом їх злиття, приєднання або перетворення в один банк - юридичну особу. Фонд гарантує відшкодування коштів за цими вкладом до закінчення строку дії договорів на тих же умовах, що й до реорганізації.

По-п'яте, діюча система гарантування депозитів не поширюється на вкладників ВАТ "Державний ощадний банк України" (надалі — Ощадбанк).

По-шосте, Фонд не відшкодовує вклади, розміром менше 1 грн., а також вклади членів наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку; працівників незалежних аудиторських фірм (аудиторів), які здійснювали аудиторські перевірки банку протягом останніх трьох років; акціонерів, частка яких перевищує 10% від статутного капіталу банку, а також третім особам, які діють від імені перелічених вище категорій вкладників. Фізичним особам, які на індивідуальній основі отримують від банку пільгові відсотки та мають фінансові привілеї, що призвели до погіршення фінансового стану банку, та вкладникам, не ідентифікованим ліквідаційною комісією. Фонд також не повертає кошти в межах гарантованої суми відшкодування.

На основі вищесказаного можемо зробити висновок що, законодавство України у сфері гарантування банківських депозитів характеризується високою соціальною спрямованістю і в цілому відповідає основним вимогам організації ССД. Значною перевагою вітчизняного інституту захисту вкладників є те, що розмір гарантованої суми відшкодування залежно від тенденцій розвитку депозитного ринку може бути збільшений за рішенням адміністративної ради Фонду, що робить національну ССД гнучкішою і мобільнішою порівняно з подібними системами, наприклад, у США.

Нагально потребує вирішення питання щодо поширення механізму обов'язкового гарантування депозитів на вкладників Ощадбанку.

Отже, створення Фонду страхування депозитів фізичних осіб в Україні стало вирішальним кроком, зробленим у напрямку захисту інтересів вкладників.

Серед основних завдань Фонду гарантування вкладів фізичних осіб необхідно виділити:

- забезпечення захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України, що сплачують внески до фонду, шляхом відшкодування за рахунок коштів фонду втрат закладами;
- здійснення організаційно-управлінських заходів щодо забезпечення виплати вкладникам сум відшкодування;
- забезпечення надходження та акумуляції сум зборів з комерційних банків, які сплачуються до фонду, та інших коштів, призначених для відшкодування вкладникам втрат у разі недоступності вкладів;
- забезпечення цільового використання коштів, які перебувають на рахунках фонду.

В Україні участь банків у системі ФГВФО є обов'язковою. Так на початку 2009 року кількість банків-учасників Фонду становила 178 банків, тимчасових – 6. Для порівняння: за станом на 1 січня 2001 року учасниками Фонду були лише 134 банківські установи [9]. На думку автора, створення альтернативи ФГВФО на даному етапі розвитку економіки країни, є недоцільним, оскільки це не тільки не сприятиме зміцненню національної банківської системи, але також не підвищить рівень довіри з боку населення.

Кошти ФГВФО (див. табл. 1) формуються за рахунок початкових зборів із банків-учасників Фонду (1% від зареєстрованого статутного капіталу), регулярних (0,25% від загальної суми вкладів двічі на рік) і спеціальних зборів з банків-учасників, внесених НБУ коштів на суму 20 млн. грн., доходів від інвестування коштів у цінні папери та кредитів, залучених від Кабінету Міністрів України, НБУ, банків та іноземних кредиторів, а також пені й доходів від депозитів, розміщених Фондом у НБУ [10]. Фонд може також перераховувати свої кошти на депозитні

рахунки в НБУ, за яким отримуватиме доходи. Взагалі, Фонд є єдиним розпорядником коштів, акумульованих у процесі його діяльності. Кошти Фонду не включаються до Державного бюджету України.

Таблиця 1

Джерела фінансування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

Банки - (тимчасові) учасники Фонду	Початкові збори	При першому отриманні ліцензії банки сплачують 1 % реєстрованого статутного капіталу.
	Регулярні збори	Нараховуються та сплачуються двічі на рік у розмірі 0,25 % загальної суми вкладів.
	Спеціальні збори	В разі потреби, Фонд вимагає сплатення, але не в більшому розмірі від річних регулярних зборів.
	Пеня	В разі несвоєчасного або неповного перерахування зборів сплачується подвійна облікова ставка НБУ від розміру не перерахованої суми за кожний день прострочення.
НБУ	Одноразовий внесок	При заснуванні Фонду сплачено 20 млн. грн.
	Кредити	Під заставу цінних паперів надаються кредити за ціною не меншою від індексу інфляції строком на 5 років.
	Доходи з депозитів	Доходи з депозитів, що розміщені Фондом в НБУ.
КМУ	Кредити	Надаються в грошовій формі або як державні цінні папери, при цьому ліміт на кредитування на наступний рік визначається в 10-кратному розмірі зборів банків-учасників за перше півріччя поточного року
Банки та іноземні кредитори	Кредити	Кредит під заставу цінних паперів надається згідно індивідуальних домовленостей

Максимальна сума покриття на сьогодні становить 150 тис. грн. по вкладах у кожному з банків [9]. Чи є така гарантія на сьогоднішній день достатньою з погляду розвитку економіки України та регулювання ризиків у банківській діяльності?

Серед науковців на сьогодні не існує єдиної думки. Окремі з них вважають, що це служить обмеженням [1, с.49]. Для вирішення цієї проблеми Н. Бицька пропонує підвищити розмір відшкодування за рахунок збільшення кількості джерел фінансування, наприклад, регулярного перерахунку частини прибутку НБУ до Фонду, а також забезпечення прибутковішого розміщення коштів Фонду, наприклад, за рахунок їх інвестування не тільки в державні, а й в іпотечні цінні папери. Також запропоновано запровадити диференційовані ставки за внесками банків до Фонду в залежності від ризику банку [3, с.27].

Інші переконують [6, с.49], що це достатньо привабливий розмір страхового покриття, який суттєво перевищує середній розмір вкладу в банках, доходи та розмір ВВП на душу населення в Україні. Крім того, такий рівень відшкодування

не лише стимулює до акумуляції заощаджень вкладників на банківських рахунках, а й не спонукає до їх роздрібнення між великою кількістю установ.

Відповідь на дане питання залежить від виконання таких умов:

По-перше, чи відповідає страхове покриття депозитів в Україні рекомендаціям Директиви 94/19/ЄС (мінімальний рівень покриття 20 000 євро) [4]

По-друге, чи відповідає страхове покриття депозитів в Україні рекомендаціям МВФ де показником достатності рівня покриття депозитів є відношення суми страхового покриття до рівня ВВП на душу населення. Цей показник має у 2-3 рази перевищувати рівень ВВП на душу населення [4] (див. табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка зміни розміру суми відшкодування та її відповідність рекомендаціям МВФ

Роки	ВВП у розрахунку на одну особу грн	Максимальна сума покриття по вкладах грн	Рекомендована сума покриття по вкладах грн
2000	3 436	500	10 308
2001	4 195	1 200	12 585
2002	4 685	1 500	14 055
2003	5 591	2 000	16 773
2004	7 273	3 000	21 819
2005	9 372	5 000	28 116
2006	11 630	15 000	34 890
2007	15 496	25 000	46 488
2007	15 496	50 000	46 488
2008	20 534	50 000	61 602
2009	19 824	150 000	59 472

Як видно з таблиці 2 явно занижений до 2007 р. розмір страхового відшкодування нівелював головну мету створення фонду – захист грошових заощаджень населення, а відтак і поповнення ресурсної бази банківської системи за рахунок залучення коштів середніх і великих вкладників – фізичних осіб. У 2007 році було затвердження рішенням виконавчої дирекції Фонду Методики розрахунку збільшення розміру відшкодування за вкладами фізичних осіб [9], згідно з якою під час визначення страхового покриття враховують такі критерії:

— економічний розмір відшкодування за вкладами фізичних осіб має дорівнювати 2.8 ВВП на душу населення;

— соціальний - розмір відшкодування коштів за вкладами має забезпечувати захист не менш як 90% від загальної кількості вкладів та до 40% від загальної суми вкладів фізичних осіб;

— фінансовий - рівень капіталізації Фонду повинен бути не менше 2%

Серйозним недоліком у діяльності Фонду, на погляд В.М.Кочеткова, є те, що в Україні не передбачено виплату відшкодувань за коштами юридичних осіб у разі банкрутства банку. З ним погоджується О.Б.Соколова, проте справедливо зазначає, що чинний рівень гарантованої суми не є суттєвим для більшості підприємств, тому, крім збільшення витрат банків у зв'язку зі сплатою додаткових зборів до Фонду та погіршення їх фінансової стійкості, жодних результатів не дасть [11, с 55].

Варто звернути увагу на ще один аспект цього питання: вітчизняне законодавство не враховує інтереси такого потужного суб'єкта

господарювання будь-якої ринкової економіки, як приватні підприємці, адже Фонд відшкодовує вклади фізичних осіб, які не використовуються вкладником для здійснення підприємницької діяльності. Останніми роками багато політиків та науковців дискутують з приводу шляхів стимулювання розвитку в Україні малого бізнесу, тож законодавче врегулювання питання щодо поширення захисту на такі вклади стане реальним кроком до прискорення розвитку вітчизняного підприємництва. Звичайно, у майбутньому за необхідних умов та фінансових можливостей фонду цілком очевидно постає питання про поширення страхового захисту і на депозити юридичних осіб, як це практикують у Німеччині, Австрії, Болгарії, Польщі, Угорщині та деяких інших країнах.

Установлення чітких правил відшкодування депозитів у випадку банкрутства банку є також істотним чинником збільшення стабілізуючої ролі фондів страхування вкладів.

У законодавчих актах, що регулюють діяльність фонду гарантування вкладів, повинні значитися такі параметри:

- граничні строки, протягом яких фонд зобов'язаний відшкодувати суму депозитів;
- категорія вкладників, яким не відшкодовується сума депозитів у випадку банкрутства банку;
- максимальна сума страхового відшкодування (якщо в країні використовується система явно виражених гарантій);
- страхування або не страхування депозитів в іноземній валюті;
- система участі банків у системі гарантування вкладів: обов'язкова або вільна;
- джерела формування ресурсів фонду гарантування вкладів.

Відображення або не відображення цих елементів системи страхування депозитів збільшує або зменшує стабілізуючий вплив фонду на банківську систему.

Крім того доцільно було б пов'язувати розмір відшкодування з залежністю від інфляційних чинників. Для України це вельми актуально, зважаючи на індекс споживчих цін.

Також, формування фонду за рахунок первинних, регулярних і спеціальних зборів має враховувати ступінь ризику настання банкрутства кожного банку відповідно класифікації НБУ, тобто встановити диференційований підхід до сплати зборів. Необхідно зауважити, що масове банкрутство ощадно-кредитних банків в США в 80 роках минулого століття, яке за деякими оцінками коштувало державі приблизно 100 млрд. дол. США, було частково спричинено фіксованими зборами в американській системі страхування депозитів. Така недосконала система страхування депозитів спонукала банки до максимізації ризику при впевненості в безумовному відшкодуванні вкладів з боку системи страхування депозитів. Виникнення такого "морального ризику" в Україні можна обмежити, зобов'язавши банки сплачувати до Фонду збори за розміром, пропорційними до його ризику. З іншого боку, підвищення зборів банку може спровокувати подальше збільшення ризикованих операцій. Постає питання, на базі яких показників якнайточніше можна вирахувати індивідуальну для банку ставку зборів. В США, наприклад, для цього використовується оцінка ризику за системою "CAMELS"[12].

Заслужують на увагу окремі пропозиції НБУ щодо поліпшення діяльності фонду. Їх необхідно було б врахувати у найближчому майбутньому. Серед зазначених пропозицій слід виокремити такі:

- надати фонду право на безспірне стягнення з банків-учасників фонду суми несплачених зборів та пені;
- обмежити вкладення коштів фонду в державні цінні папери зі строком погашення до 6 місяців;
- розширити джерела формування коштів фонду за рахунок щорічних внесків у розмірі 10 % від перерахованої до держбюджету суми перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами Національного банку [7, ст. 39].

4. Поширити механізм обов'язкового страхування депозитів на Ощадбанк з метою забезпечення реального захисту значної частини вітчизняних вкладників.

На даному етапі в Україні першочерговим завданням має бути, безумовно, створення ефективно діючої системи обов'язкового страхування депозитів фізичних осіб. Наступним кроком може стати охоплення страховими гарантіями також інших видів депозитів, зокрема депозитів юридичних осіб.

1. Бакун О. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України. Хроніка VII Всеукраїнської науково-практичної конференції // Вісник НБУ. – 2005. – № 1. – С.45-49.
2. Берназюк Я. «Проблемні питання сплати банками збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб». //Вісник НБУ. – 2004. – №7. – С.41-45.
3. Бицька Н. Кошти населення у формуванні ресурсної бази банків // Вісник НБУ. – 2004. – № 12. – С. 26-28.
4. Директива 94/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Щодо схем гарантування депозитів" від 30 травня 1994 року – http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_275
5. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» № 2740-ІІ від 20.09.2001. www.rada.gov.ua
6. Іщенко О. Чи захищений сьогодні український вкладник // Вісник НБУ. – 2008. – № 6. – С. 44 – 50 .
7. Конопатська Л., Бондар Н. Актуальні проблеми страхування депозитів комерційних банків // Вісник НБУ. – 2001. – № 11. – С. 37.
8. Огієнко В., Раєвська Т. Фонд гарантування вкладів візичних осіб – гарант захисту “малих” вкладників в Україні // Вісник НБУ. – 2001. – № 6. – С. 39.
9. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – www.fg.org.ua
10. ↑ Положення "Про порядок нарахування і сплати зборів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб", затверджене рішенням адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 14.01.2000 № 1 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 7. – ст. 304.
11. Соколова О.Б. Гарантування вкладів та його вплив на фінансову стійкість комерційних банків // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. - №6 – С. 53-56
12. Hartmann-Wendels T., Pfungsten A., Weber M. Bankbetriebslehre. – 3. Auflage. – Berlin – Heidelberg – New York: Springer Verlag. – 2004. – 869 S., С. 380

ABOUT INSURANCE OF DEPOSITS OF PHYSICAL PERSONS IN THE ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE**O. Kundytskyi***Ivan Franko National University of Lviv Svobody St 18. UA-70001Lviv, Ukraine*

In the given article home experience of insurance of deposits of physical persons is considered. An author gives general estimation of activity of Fund of guaranteing of holding of physical persons, as basic to the element of the system of insurance of deposits in Ukraine. Also in the article the recommendations which in opinion of author will improve the existent system of insurance of deposits are given

Keywords: deposits, insurances, guarantee, holding.

О СТРАХОВАНИЕ ДЕПОЗИТОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ**О. Кундицкий**

В данной статье рассматривается отечественный опыт страхования депозитов физических лиц. Автор дает общую оценку деятельности Фонда гарантирования вкладов физических лиц, как основного элементу системы страхования депозитов в Украине. Также в статье даются рекомендации, которые по мнению автора улучшат существующую систему страхования депозитов

Ключевые слова: депозиты, страхования, гарантия, вклады.